

Lääketieteen opiskelijoiden näkemyksiä etiikasta ja etiikan opetuksesta

Etiikka muodostaa perustan kaikelle toiminnalle. Terveystieteiden ja yhteiskunnan muutosten myötä myös etiikan opetuksen kehittäminen yliopistoissa on perusteltua. Tässä artikkelissa kuvataan Kuopion yliopiston (nykyisen Itä-Suomen yliopiston) ensimmäisen vuoden lääketieteen opiskelijoiden näkemyksiä etiikasta ja etiikan opetuksesta. Koemme tärkeäksi herättää keskustelua yliopistojen terveystieteiden etiikan opetuksesta ja siitä, pitäisikö etiikan opetuksen asemaa vahvistaa.

Johdanto

Taito tunnistaa, arvioida ja käsitellä eettisiä asioita on keskeinen osa ammatillista osaamista terveydenhuollossa (Stoddard & Schonfeld, 2011). Tämä kirjoitus liittyy lääketieteen opiskelijoiden eettisen ajattelun ja osaamisen kehittämiseen. Lääkäreillä on vastuu sekä lääketieteen eettisten periaatteiden noudattamisesta että uusien lääkäriskupolvien tukemisesta eettisesti korkeatasoiseen toimintaan (Pasternack, 2007). Käytännön työssä eettiset kysymykset ovat tavallisia, eivätkä kouluttajat enää juuri ole erimielisiä etiikan opetuksen tärkeydestä (mm. Eckles, Meslin, Gaffney & Helft, 2005; Louhiala & Palo, 1996; Roberts, Hammond, Geppert & Warner, 2004; Roberts, Warner, Hammond, Geppert & Heinrich, 2005).

Etiikan opiskelun muodot ovat vaihdelleet eri aikoina. Etiikka on integroitu muuhun opetukseen ongelmalähtöisessä opiskelussa (Hakkarainen & Pasternack, 2005), etiikan opinnoista on laadittu henkilökohtainen portfolio (Leget & Olthuis, 2007), etiikasta on luennoitu (Johnston & Haughton, 2007) ja sitä on opiskeltu kirjallisuuden avulla (Jones, 1999). Opiskelijoilla saattaa myös olla motivaatiota opiskella etiikkaa vapaaehtoisesti esimerkiksi keskusteluserkeissä (Vähäkangas, Haavisto & Hakkarainen, 2001). Toistaiseksi on kuitenkin epäselvää, millä tavalla etiikkaa parhaiten opetettaisiin. Yhtenäistä, yleisesti hyväksyttyä tapaa järjestää lääketieteen etiikan opetusta ei Suomessa ole. Tässä lääketiede eroaa muun muassa farmakologian ja kansanterveystieteen koulutusohjelmista, joissa substanssista ja opetuksen muodoista on olemassa melko yhtenäinen käsitys.

Oulun ja Itä-Suomen yliopistoissa on 1990- ja 2000-luvuilla pidetty etiikan alkuluentoja ensimmäisen vuoden lääketieteen opiskelijoille heti opiskelun alkaessa. Luennoilla on tarkasteltu lääketieteen etiikan peruskysymyksiä; ajankohtaisiin aiheisiin liittyneet esimerkit ovat vaihdelleet vuosittain. Vuosina 2002–2006 Kuopiossa on pidetty

yksi kaksituntinen alkuluento, jonka jälkeen opiskelijoilta on heti kerätty systemaattisesti kirjallinen palaute. Tarkoituksena on ollut saada tietoa opiskelijoiden etiikan opetukseen liittämistä näkemyksistä ja kehittää opetusta.

Menetelmät

Aineisto koostuu vuosina 2002–2006 Kuopion yliopiston ensimmäisen vuosikurssin lääketieteen opiskelijoilta kerättyistä kyselyvastauksista. Kyselyyn sai vastata vapaaehtoisesti ja nimettömästi. Opiskelun aloittaneista 661 opiskelijasta täytetyn kyselylomakkeen palautti 560 (84,7 %) opiskelijaa. Kaikki tulosten yhteydessä esitetyt prosenttiluvut on laskettu tästä määrästä. Analyysimenetelminä käytettiin määrällistä ja laadullista sisällönanalyysia.

Kysymykset olivat:

1. Mitä luennoilta jäi mieleen?
2. Mistä luentoon liittyvistä asioista haluaisit lisätietoja?
3. Kuinka tarpeellisenä näet etiikan opetuksen lääketieteellisessä tiedekunnassa?
4. Olisitko kiinnostunut osallistumaan lääketieteen etiikan keskustelupiiriin?

Tulokset

Käytännön esimerkit ajatusten herättäjänä

Kun opiskelijat vastasivat kysymykseen ”Mitä luennoilta jäi mieleen?”, esille nousivat erityisesti *etiikan moninaisuus* ja *eettisten kysymysten haasteellisuus* (ks. taulukko 1). Etiikan moninaisuus -luokkaan sisällytettyihin kuvauksiin (n = 379) kuuluivat luennoitsijan esittämät omakohtaiset esimerkit käytännön lääkärin työstä. Opiskelijat totesivat näiden herättäneen ajatuksia. Luennoitsija oli antanut heidän pohtia ratkaisua potilastilanteisiin ennen kuin oli kertonut, kuinka itse oli ratkaissut tilanteen. Tämän opis-

Taulukko 1. Etiikan alkuluennolta opiskelijoille mieleen jääneet aiheet

Aihe ¹	Maininta	
	n	(%) ²
Etiikan moninaisuus	379	(67,7)
Eettisten kysymysten haasteellisuus	121	(21,6)
Mielenkiinnon ja ajattelun herääminen	110	(19,6)
Eettisten kysymysten omakohtaisuus	76	(13,6)
Tiedon ja kommunikaation tarve	41	(7,3)
Jotain muuta	13	(2,3)
Ei vastausta	10	(1,8)

¹ Opiskelijoiden vastauksissa oli mainittu yksi tai useampia mieleen jääneitä aiheita.
² Prosenttiosuudet on laskettu täytettyinä palautetuista kyselylomakkeista (n = 560).

kelijat kokivat oppimista tukevaksi. Mieleen olivat jääneet myös asiaesimerkit, jotka liittyivät käytännön lääketieteen ja tutkimuksen ajankohtaisiin, tiedotusvälineissä esillä olleisiin kysymyksiin ja samalla myös tiedotusvälineiden etiikkaan. Opiskelijat toivat esille myös lääkärin työn eettiseen perustaan liittyneitä asioita, kuten lääkärin etiikan peruseriaatteen, eettiset ohjeet ja säännöt. Ihmisarvon kunnioitus, luottamuksellisuus ja vaitiolovelvollisuus korostuivat. Lisäksi opiskelijat raportoivat tutkimusetiikasta ja etiikan muuttuvaisuudesta. Lääketieteen kehittymisen arvioitiin tuovan mukanaan jatkuvasti uusia eettisiä ongelmia.

Eettisten kysymysten haasteellisuuden toi vastauksissaan esille 121 vastaajaa (21,6 %). *Mielenkiinnon ja ajattelun herääminen* välittyi lähes yhtä monesta vastauksesta. Opiskelijat kuvasivat, että luento oli auttanut heitä ymmärtämään etiikan merkitystä ja laajuutta osana lääketiedettä ja lääkärin jokapäiväistä työtä. Halu pohtia etiikan kysymyksiä ja saada tietoa oli herännyt. Useat korostivat, kuinka tärkeää on oman osaamisen tunnistaminen, oman näkökannan muodostaminen sekä omien arvojen ja päätöksentekoperusteiden selvittäminen niin itselle kuin muille asianosaisille. Lisäksi opiskelijat toivat esille *tiedon ja kommunikaation tarpeen*. Oli tärkeää, että eettisistä kysymyksistä olisi mahdollisuus keskustella ennen työelämään astumista, useiden mielestä jo opintojen ensimmäisestä vuodesta alkaen. Etiikan opetusta tulisi monen opiskelijan mielestä olla paljon nykyistä enemmän.

Lisätiedon tarve

Useimmin tietoa opiskelijat (130 opiskelijaa; 23,2 %) kaipaivat käytännön työhön liittyvästä etiikasta sekä työn haasteista ja päätöksentekoa koskevista lääkäreiden omakohtaisista kokemuksista. Lääketieteen erityiskysymyksistä, kuten eutanasiasta, abortista ja geeniteknologiasta, halusi saada lisätietoa 110 (19,6 %) opiskelijaa. Myös terveydenhuollon priorisointi, hedelmöityshoidot, kauneuskirurgia, psykiatrinen pakkohoito, perinnöllisten sairauksien seulonta ja kuoleman kohtaaminen kiinnostivat. Kysyttiin, mitä ovat tulevaisuuden eettiset haasteet.

Työn eettisestä perustasta, kuten eettisistä periaatteista ja ohjeista, lisätietoa halusi saada 56 (10,0 %) opiskelijaa. Kysymykset vaitiolovelvollisuudesta ja oikeudesta kieltäytyä omien arvojen vastaisista toimenpiteistä, kuten abortista, kiinnostivat. Lääketieteen etiikkaan liittyvät tiedonlähteet ja opiskelu- ja keskustelumahdollisuudet kiinnostivat 20:tä (3,6 %) opiskelijaa. Opiskelijoista vain 20 (3,6 %) ei kaivannut lisätietoa tai totesi luennon tarjonneen riittävän kokonaisuuden opintojen alkuvaiheessa.

Etiikan opetuksen tarpeellisuus

Opiskelijoista suurin osa, 97,1 %, koki etiikan opetuksen erittäin tarpeelliseksi, tarpeelliseksi tai suhteellisen tarpeelliseksi (taulukko 2). Perusteluissa opetuksen tarpeellisuudesta nousi selkeimmin esille opetuksen tehtävä ajattelun ja keskustelun herättäjänä (taulukko 3). Tarpeellisuutta perusteltiin myös lääkärin työn haasteellisuudella ja vastuullisuudella. Lisäksi opiskelijoilta kysyttiin kiinnostusta osallistua etiikan keskustelupiiriin. Heistä puolet osoitti kiinnostusta ja kolmasosa selkeästi ilmaisi halukkuutensa osallistua.

Etiikan opetuksen kehittäminen

Lähes kaikki opiskelijat pitivät etiikan opetusta tarpeellisenä lääketieteen opiskelijoille. Vastaavia tuloksia on raportoitu myös kansainvälisesti (Jakusovaite & Blazeviciene, 2007; Roberts ym., 2004). Opetuksen tarpeellisuutta perusteltiin monipuolisesti. Keskeistä opiskelijoille näytti olevan ajattelun ja keskustelun herääminen sekä

Taulukko 2. Mielenpiirteet etiikan opetuksen tarpeellisuudesta¹

Vuosi	2002	2003	2004	2005	2006	Yhteensä
Kurssin vahvuus	n = 132	n = 131	n = 136	n = 136	n = 126	n = 661
Palautetut kyselylomakkeet	n = 123	n = 126	n = 128	n = 97	n = 86	n = 560
Opetuksen tarpeellisuus	n (%)	n (%)	n (%)	n (%)	n (%)	n (%)
Erittäin tarpeellista	74 (60,2)	70 (55,6)	49 (38,3)	48 (49,5)	52 (60,5)	293 (52,3)
Tarpeellista	34 (27,6)	31 (24,6)	46 (35,9)	28 (28,9)	17 (19,8)	156 (27,9)
Suhteellisen tarpeellista	13 (10,6)	22 (17,5)	27 (21,1)	20 (20,6)	13 (15,1)	95 (17,0)
Vähemmän tarpeellista / Ei tarpeellista	2 (1,6)	3 (2,4)	5 (3,9)	-	1 (1,2)	11 (2,0)
Ei osaa sanoa	-	-	1 (0,8)	-	2 (2,3)	3 (0,5)
Ei vastausta	-	-	-	1 (1,0)	1 (1,2)	2 (0,4)

¹ Prosenttiosuudet on laskettu täytettyinä palautetuista kyselylomakkeista.

Taulukko 3. Opiskelijoiden kuvauksia etiikan opetuksen tarpeellisuudesta

Esimerkkejä alkuperäisilmaisista	
Ajattelun ja keskustelun herättäminen	<i>"Olisi hienoa, jos nopean ja tehokkaan tiedon omaksumisen lisäksi ihmiset oppisivat kyseenalaistamaan, pohtimaan itse ja tulevaisuudessa huomioimaan eettisyyden osana työtään."</i> <i>"Jo tämä luento osoitti, että asioita voi ja täytyy pohtia monelta kantilta. Oikeita vastauksia ei ehkä löydy, mutta on tärkeää ajatella itse."</i>
Työn haasteellisuus ja vastuullisuus	<i>"Lääkärit ovat vastuussa monien ihmisten elämästä ja elämänlaadusta, jolloin ratkaisujen tekoon tarvitaan myös vahvaa eettistä perustaa."</i> <i>"Tulevaisuuden lääkärintyö vaikuttaa eettisten valintojen tekemisen osalta haastavalta. Ilman perustaitoja ja ajattelun opettamista ei voida vaatia eettistä vastuullisuutta."</i>
Työkaluja pohdinnan ja päätöksenteon tueksi	<i>"Tärkeitä ja vaikeita kysymyksiä on hyvä pohtia jo etukäteen. Ehkä se helpottaa niiden kohtaamista lääkärin työssä."</i> <i>"Tietenkin sitäkin (opetusta) tarvitaan, jotta on eväitä ja työkaluja omien mielipiteiden ja päätösten tekemiseen niin työssä kuin opiskeluvaiheessakin."</i>
Etiikka työn perustana	<i>"Viime kädessä kaikki lääkärin tekemiset pohjautuvat hänen eettisiin arvoihinsa."</i> <i>"Opetus on tärkeää tulevan työn kannalta ja yleissivistävää muutenkin alan kannalta."</i>
Inhimillisyys lääkärin työssä	<i>"Jo opintojen alussa tärkeä herätellä opiskelijaa ymmärtämään ihmiselämään kuuluvaa toisen huomioimista ja arvostamista, rinnalla kulkevan 'kovan tieteen' vastapainoksi."</i> <i>"Lääkärit toimivat työssään ihmisten kanssa ja ihmisiä varten. On tärkeää, että koulutuksessa ei keskitytä pelkkiin sairauksiin, vaan myös ihmisiin, joilla niitä on. Etiikan opetus on yksi keino oppia enemmän ihmisestä."</i>

mahdollisuus tarkastella omia asenteita ja erilaisia näkökulmia. Tarpeellisuutta perusteltiin myös lääkärin työn haasteellisuudella ja vastuullisuudella. Nämä käsitykset ovat samansuuntaisia pitkään ammatissa ja etiikan opetuksen parissa toimineiden kirjoittajien käsitysten kanssa (Louhiala & Palo, 1996; Pasternack, 2007; Äärimaa, 2000).

Tutkimustieto lääketieteen etiikan opetuksesta on vähäistä (Eckles ym., 2005), varsinkin tutkimus opiskelijoiden näkemyksistä. Tämän selvityksen mukaan opiskelijoilla oli vahva mielipide lisätiedon tarpeellisuudesta. On kuitenkin huomattava, että vastaajina oli alkuvaiheen opiskelijoita, jolloin kiinnostus lääketieteen moninaisia kysymyksiä kohtaan on heräämässä. Rohkaisevaa oli, että opiskelijat kokivat jo yhden luennon antavan heille rohkeutta ja valmistavan heitä kohtaamaan eettisesti haasteellisia tilanteita tulevassa työelämässä.

Yhteneväinen näkemys etiikan opettamisen tärkeydestä ja etiikan merkityksestä lääkärikunnalle on tunnistettavissa sekä suomenkielisen (Louhiala & Palo, 1996) että ulkomaisen kirjallisuuden (Eckles ym., 2005; Lewin, Olson, Goodman & Kokotailo, 2004; Roberts ym., 2004) perusteella. Opiskelijoiden palaute opetuksen suunnittelun tukena näyttää sekä tämän selvityksen että kirjallisuuden perusteella (Sehiralti, Akpinar & Ersoy, 2010) tärkeältä, varsinkin kun pohditaan opetusmuotoja. Käytännön esimerkit olivat jääneet opiskelijoille opetuksesta parhaiten mieleen. Onkin todennäköistä, että erityisesti opetuksen alkuvaiheessa narratiivisuus (Jones, 1999) ja käytännönläheisyys ovat tärkeitä etiikan oppimisessa ja sen myötä eettisen ajattelun vahvistumisessa. On tärkeää, että etiikan opetuksen tutkimus opiskelijoita parhaiten palvelevien opetusmuotojen löytämiseksi ja niiden edelleen kehittämiseksi jatkuu.

Kirsi Vähäkangas toimii toksikologian professorina ja Anna-Maija Pietilä preventiivisen hoitotieteen professorina Itä-Suomen yliopiston terveystieteiden tiedekunnassa. Mari Matveinen on preventiivisen hoitotieteen opinnot suorittanut terveystieteiden maisteri.

LÄHTEET

- Eckles, R. E., Meslin, E. M., Gaffney, M. & Helft, P. R. (2005). Medical ethics education: Where are we? Where should we be going? A review. *Academic Medicine*, 80, 1143–1152.
- Hakkarainen, K. & Pasternack, A. (2005). Lääketieteen oppialojen integraatio edistää oppimista ja opinto-ohjelman ydinosaan määrittämistä. *Duodecim*, 121, 633–639.
- Jakusovaite, I. & Blazevidiene, A. (2007). The approach of medical students towards studies of the humanities and social sciences. *Medicina (Kaunas)*, 43, 580–586.
- Johnston, C. & Haughton, P. (2007). Medical students' perceptions of their ethics teaching. *Journal of Medical Ethics*, 33, 418–422.
- Jones, A. H. (1999). Narrative in medical ethics. *BMJ*, 318, 253–256.
- Leget, C. & Olthuis, G. (2007). Compassion as a basis for ethics in medical education. *Journal of Medical Ethics*, 33, 617–620.
- Lewin, L. O., Olson, C. A., Goodman, K. W. & Kokotailo, P. K. (2004). UME-21 and teaching ethics: A step in the right direction. *Family Medicine*, 36, 36–42.
- Louhiala, P. & Palo, J. (1996). Etiikan opetus – tarpeetonta vai välttämätöntä? *Duodecim*, 112 (3), 165.
- Pasternack, A. (2007). Professionalismi ja lääkärin ammatillinen autonomia. *Suomen Lääkärilehti*, 62 (22), 4786–4788.
- Roberts, L. W., Hammond, K.A.G., Geppert, C.M.A. & Warner, T. D. (2004). The positive role of professionalism and ethics training in medical education: A comparison of medical student and resident perspectives. *Academic Psychiatry*, 28, 170–182.
- Roberts, L. W., Warner, T. D., Hammond, K.A.G., Geppert, C.M.A. & Heinrich, T. (2005). Becoming a good doctor: Perceived need for ethics training focused on practical and professional development topics. *Academic Psychiatry*, 29, 301–309.
- Sehiralti, M., Akpinar, A. & Ersoy, N. (2010). Attributes of a good physician: what are the opinions of first-year medical students. *Journal of Medical Ethics*, 36, 121–125.
- Stoddard, H. A. & Schonfeld, I. (2011). A comparison of student performance between two instructional delivery methods for a healthcare ethics course. *Cambridge Quarterly of Healthcare Ethics*, 20 (3), 493–501.
- Vähäkangas, K., Haavisto, A. & Hakkarainen, J. (2001). Keskusteluryhmä lääketieteen etiikan opetusmuotona. *Aktuumi*, 1, 18–22.
- Äärimaa, M. (2000). Lääkärin etiikka ja yhteiskunnan arvomaailma, vuorovaikutuksen kolme vuosituhatta. *Suomen Lääkärilehti*, 55, 678–682.